

Utkast NESH til NENT

Innledning

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) takker for muligheten til å komme med innspill til arbeidet med revisjon av retningslinjene til Den nasjonale forskningsetiske komité for naturvitenskap og teknologi (NENT).

Retningslinjene til de nasjonale forskningsetiske komiteene formulerer de rådende etiske normene i vitenskapsmiljøene. Forskningsetiske normer er i stor grad konstante over tid og mellom land og fag. Den femte utgaven av NESHs retningslinjer ble utgitt i 2021, og NESH mener det er hensiktsmessig at NENT i større grad trekker veksler på dette arbeidet.

Det er en fordel å harmonisere retningslinjene internt i De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK) for å formidle at forskningen i stor grad bygger på et felles normsett. Dette vil gjøre retningslinjene til et bedre verktøy for undervisning i forskningsetikk, som ofte er organisert tverrfaglig, og vil støtte opp under tverrfaglig forskning, der det er en fordel for aktørene å forholde seg til retningslinjer som oppfattes som felles.

Struktur og disposisjon

Det viktigste innspillet fra NESH er at strukturen i dokumentet bør bli tydeligere. Utkastet fremstår som ganske rotete og uoversiktlig, og det er uklart hva som er sammenhengen, og den logiske rekkefølgen, mellom de ulike delene. NESH har følgende merknader til struktur og disposisjon:

- *Sammendraget* fremstår som overflødig. Det finnes allerede en oversiktlig innholdsfortegnelse, og sammendraget skaper unødvendige gjentakelser i hoveddelen med retningslinjene. NESH mener det vil være mer hensiktsmessig og leservennlig dersom de korte sammenfatningene i sammendraget heller tas inn som inngresser i hvert enkelt punkt (jf. NESH 2021).
- *Innledningens* redegjørelse om etikk og juss er kortfattet og mangelfull. Det kan være hensiktsmessig å gi mer veiledning innledningsvis om juridiske krav for eksempel knyttet

til forskningsetikkloven, helseforskningsloven og personopplysningsloven. Det kan for eksempel løses ved å hente frem og utdype momentene i fotnote 4 (forskningsetikkloven) og fotnote 6 (personopplysningsloven og helseforskningsloven). NESH erfaring er at det lett kan oppstå misforståelser når lovverk står i fotnoter, som om de etiske retningslinjene *bygger på* jussen.

- Første del om *Forskningens rolle i samfunnet* skiller seg vesentlig fra de andre delene. Den er mer overordnet, og mange av momentene kunne med fordel vært flyttet til innledningen, samtidig som noen av delene skaper gjentakelser i de andre delene med retningslinjer. I den siste revisjonen sto NESH overfor en tilsvarende utfordring og valgte å inkludere momentene fra tidligere Del A. Forskning, samfunn og etikk i innledningen. NESH anbefaler av NENT vurderer å det samme.
- *Overskriftene til retningslinjene* er i flere tilfeller svært lange og fungerer nærmest ingresser. NESH mener det vil fungere bedre å spisse overskriftene, supplert med en ingress som utdyper hvert enkelt punkt, for eksempel kortformer som 10) Interessekonflikter og 11) Habilitet (jf. NESH 2021). Dette underbygger det første punktet om at sammendraget kan sløyfes.
- *Overskriftene til hoveddelene* står ikke alltid i samsvar med punktene under. For eksempel kunne punkt 2, «Forskningen har et ansvar for å bidra til den offentlige samtalen» under «Forskningens rolle i samfunnet», like gjerne stått i delen om «Forskingsformidling»? Tilsvarende hører punkt 3, «Forskningen skal ivareta bærekraftig utvikling» i samme del, kanskje hjemme under «Usikkerhet, risiko og føre-var»?
- *Forslag til vitenskapsed* har vært med siden førte utgave av retningslinjene i 2007. NESH oppfatter eden som fremmed, nesten pompøs, og stiller spørsmål ved om forslaget bør være med. Dersom den skal være med, bør NENT også vurdere om eden kan og bør håndheves. Pålegget om en ed kan få uintenderte eller uhensiktsmessige konsekvenser, for eksempel knyttet til utestengelse eller avslutning av eksamen (jf. sak om kandidatløftet på juss ved UiT i 2007).

- Den nye delen om *Utvählte temaer* bør innarbeides i selve retningslinjene (eller behandles i andre NENT-publikasjoner dersom diskusjonen ikke kan innpasses i retningslinjene). Slik avsnittet står nå, virker teksten forstyrrende snarere enn klargjørende. For det første er utvalget av tre tidsmessig aktuelle temaer ikke uttømmende og nærmest vilkårlig, sammenstilt med for eksempel klimaspørsmål og genteknologi. For det andre kan de forskningsetiske normene knyttet til de nye temaene med fordel bli integrert i retningslinjene. For eksempel kan «Åpen forskning» tas inn i delen om «Redelighet, etterrettelighet og åpenhet», mens «Oppdragsforskning» kanskje kan knyttes til delen om «Interessekonflikter og habilitet»?
- Retningslinjene bør ha flere *referanser* til nasjonale og internasjonale ressurser, jf. NENT 2023, punkt 7, «Forskeren skal i sin forskningsvirksomhet følge nasjonale og internasjonale reguleringer fastsatt for å ivareta etiske og sikkerhetsmessige hensyn.» Selv om retningslinjene til NENT har et selvstendig grunnlag, kan det være nyttig for leseren å vite hva NENT faktisk bygger på, for eksempel i innledningen. Det kan også være nyttig med henvisning til andre relevante ressurser, for eksempel ALLEAs [European Code of Conduct for Research Integrity](#) (ALLEA, rev. ed. 2023), de generelle retningslinjene i [Singapore Statement](#) (2nd WCRI 2010), retningslinjer for internasjonalt samarbeid i [Montreal Statement](#) (3rd WCRI, 2013) og retningslinjer for rettferdig og likeverdig forskning i [Cape Town Statement](#) (7th WCRI 2022).

Utelatte temaer

NESH mener at De nasjonale forskningsetiske komiteene bør tilstrebe samsvarende innhold i de ulike komiteenes retningslinjer. Dette vil gjøre dem med anvendbare i undervisning og miljøer som dekker flere fag. I formidlingen av NESH-retningslinjene har vi fått tilbakemeldinger fra UH-miljøene om at bedre samsvar i retningslinjene på tvers av fagområder ville vært nyttig. Dette gir likevel rom for ulik vektlegging og form som speiler faglige forskjeller. Det kan også være forskjeller som er begrunnet i faglige forskjeller eller usams vurderinger mellom komiteene.

Retningslinjene til NENT er mindre utfyllende enn NESH-retningslinjene på områder som ikke er fagspesifikke. Dette gjelder forskerens kollegiale ansvar i forskerfellesskapet (NESH 2021,

Del A), publisering og publiseringsetikk (NESH 2021, 7, 43, 44) og forskersikkerhet (NESH 2021, 13). Flere punkter under disse temaene har kommet inn i NESH sine retningslinjer i 2021 på bakgrunn av saker som har kommet inn til NESH og utviklingen i den offentlige debatten. Vi opplever det som en styrke å kunne vise tilbake til våre retningslinjer i undervisning og rådgiving knyttet til disse temaene, og vi tenker at NENT i like stor grad kan ha nytte av å ta dem inn i sine nye retningslinjer. Dersom de utelates fra NENT sine retningslinjer, kan dette oppfattes som at etikk i disse sammenhengene ikke er relevante for NENT-fagene eller vektlagt av NENT.

Begrepsbruk

NESH har også noen generelle og gjennomgående merknader om begrepsbruk og konsistens, basert på arbeidet med revisjon av egne retningslinjer. NESH vil spesielt fremheve følgende momenter:

- Det er viktig å være tydelig på *hvem* som har ansvar for forskningsetikken, for eksempel i innledningen og i den første delen om «Forskningens ansvar». For eksempel har forskningen en bestemt «rolle» i samfunnet, med kan «forskningen» ha ansvar? Eller bør det presiseres mer aktivt hvem som har ansvaret, for eksempel forskeren, forskningsinstitusjoner eller andre aktører i forskningssystemet? Det kan gjøres tydeligere hvilket ansvar forskeren har: Er det for eksempel forskjell på at «forskeren har ansvar for...» og at «den enkelte forskeren har et selvstendig ansvar for...»? Gjennomgående kan det altså være nyttig å se på hvordan ansvar blir plassert og presisert, også ved bruk av modale hjelpeverb som *må*, *bør*, *skal* og *kan*.
- *Andre aktører* omfatter mange ulike parter, og i innledningen trekker NENT frem at «Oppdragsgivere og finansierer har et medansvar for at forskningsetikken ivaretas i prosjekter de finansierer.» NESH vil tilføye at det også er viktig å ansvarliggjøre ulike *samarbeidspartnere*, og at forskningsetiske vurderinger er relevante også der det *ikke* dreier seg om finansiering, for eksempel knyttet til spørsmål om tilgang og gjenbruk av data eller ansvar for risiko og skade (jf. NESH 2021, del D. Oppdragsgivere, finansierer og samarbeidspartnere).

Andre merknader til bestemte retningslinjer

2. NENT skriver at «Forskere og forskningsinstitusjoner skal bidra til en felles kollektiv kunnskapsbygging og til å løse store utfordringer som verdenssamfunnet står ovenfor». NESH mener det neppe kan være et krav til hver enkelt forsker at de skal løse globale spørsmål.

4. NENT skriver at «Forskningen [ikke må] være innrettet slik at den bidrar til å forsterke global urettferdighet.» NESH mener formuleringen «må» er for sterk og bør erstattes med «bør».

5. Punktet om redelighet, åpenhet og etterrettelighet omfatter veldig mye forskjellig, og er samtidig ikke uttømmende. NESH mener at punktet med fordel kan deles opp, og at de tre normene kan behandles mer uttømmende hver for seg, gjerne også med referanser til andre relevante ressurser knyttet til *Open Science* og *FAIR-Principes*.

5. NENT viser til forskningsetikkloven § 4 i en fotnote. NESH mener denne henvisningen med fordel kan flyttes frem til innledningen, under punktet om «Ansvar», for å tydeliggjøre skillet mellom juss og etikk.

5. Det er uklart hva som skiller omtalen av uredelighet og FFP i punkt 5 fra påfølgende punkt 6, «Forskeren skal respektere andres forskeres bidrag og følge anerkjente standarder for forfatterskap og samarbeid». NESH har tydeliggjort noen av disse nyansene i punktene 7. Vitenskapelig publisering, 8. God henvisningssikk, 9. Medforfatterskap, 10. Plagiat, 11. Fabrikking og forfalskning og 12. Fordreining og fortielse (NESH 2021).

6. I den siste revisjonen av retningslinjene valgte NESH å ta ut den direkte gjengivelsen av de fire forfatterskapskriteriene formulert av International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE), og heller vise til dem i en fotnote sammen med henvisning til Committee of Publication Ethics (COPE). NESH anbefaler NENT å gjøre tilsvarende.

9. Førre-var-prinsippet er viktig på mange områder, og NENT lister opp «helse, samfunn, dyr eller miljø». NESH påpeker at listen ikke er uttømmende, for eksempler mangler

«mennesker» eller «menneskers helse og velferd». Samtidig virker det rart at ikke beskyttelse av «natur» er med her, men snarere kommer til slutt i et eget avsnitt om «mulig naturfare».

9. Det er ikke opplagt hva som egentlig ligger i formuleringen om at «Forskere har et medansvar for å legge til rette for vurderinger knyttet til føre-var-prinsippet og bidra til å unngå eller minske skade». Det samme gjelder formuleringen «Dette innebærer at forskeren skal samarbeide med andre parter der det er relevant». NESH anbefaler at disse formuleringen blir presisert (jf. de opprinnelige formuleringene i NENT 2007, punkt 11).

10. Åpenhet og uavhengighet i forskning er avgjørende, ikke minst når forskningen er under press. Slik NENT har formulert seg, legges for mye av dette ansvaret på den enkelte forskeren. Det var avgjørende for NESH, i revisjonen av retningslinjene, at også forskningsinstitusjonen og andre aktører blir ansvarliggjort, og at institusjonene aktivt må beskytte forskerne mot urettmessig press. NESH anbefaler at NENT i større grad fremhever institusjonens ansvar og andre aktørers medansvar (jf. NESH 2021, punkt 36-41).

11. NESH har i sine forskningsetiske retningslinjer valgt å gå bort fra begrepet «habilitet», da det fort blir assosiert med juridiske regler om habilitet og skaper uklarheter om forskjellen mellom etikk og juss. NESH har snarere punkter om 3. Faglig bedømmelse og 19. Klarhet om roller og ansvar.

12. NESH har i løpet av de siste årene hatt tett dialog med NSD/SIKT for å tydeliggjøre forskjellen på juss og etikk i omtalen av informert samtykke. Dette arbeidet ferdigstilles høsten 2023, og NESH ber NENT om å avvende utfallet for å påse at formuleringene om fritt og informert samtykke, og skillet mellom etikk og juss, blir presist. Det samme gjelder punkt 13 om å sikre personvernet.

12. I fotnote 6 viser NENT til NESH retningslinjer, del 3. Det skal være «Del B. Hensyn til personer».

16. NESH anerkjenner at det er viktig med brukermedvirkning og borgerinvolvering, men synes enkelte av formuleringene om «andre kunnskapsbærere og kunnskapsformer» er

uklare. For det første er det uklart hvorvidt de «bør påaktes» eller om forskere «har plikt til» eller «skal anerkjenne» dem. For det andre er det uklart hvordan NENT skiller mellom involvering av erfaringsbasert kunnskap, lokalkunnskap og tradisjonell kunnskap, som kan være viktig for å styrke forskningens kvalitet og relevans, og andre former for alternativ kunnskap, være seg politiske og økonomiske interesser eller aktivisme og propaganda (alternative fakta etc.). NESH berører noe av denne spenningen i punkt 40.

Brukermedvirkning.

19-20. Gode rutiner for varsling, og beskyttelse av varslere (*whistleblowers*) er viktig. Samtidig er mye av dette regulert i lovverk. NESH mener det kan være nyttig å tydeliggjøre hva som er de lovpålagte pliktene og hva som er supplerende forskningsetiske normer og prinsipper (se NESH 2021, 22. Varslingsplikt). Her kan det også være nyttig å vise til relevante ressurser internasjonalt, for eksempel retningslinjene for varsling som nylig er lansert av ENRIO (2023).